ता.न.पा. भित्रका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको वर्तमान अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
चतुर्भुज नेपाल
नेपाली भाषा शिक्षण विभाग
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
तानसेन, पाल्पा
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-३०८-१४-२००४
परीक्षा रोल नं. ३०८०१८९
२०६८

सिफारिस - पत्र

ता.न.पा. भित्रका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको वर्तमान अवस्था शीर्षकको शोधपत्र तानसेन बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्र चतुर्भुज नेपालले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि तानसेन बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षण विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६८/   /

....

नेत्रप्रसाद न्यौपाने

(शोधनिर्देशक)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
(त्रि.वि./उ.मा.शि.प.बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल
☎: ०७५-५२०५९७
फ्याक्स नं : ०७५-५२२४५०
TANSEN MULTIPLE CAMPUS
Tansen, Palpa, Nepal
स्थापित : २०४७

पत्र संख्या :
च. नं

मिति..

विषय : स्वीकृति पत्र

नेपाली भाषाशिक्षण विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षण विभागका छात्र चतुर्भुज नेपालले सह-प्रा.डा.नेत्रप्रसाद न्यौपानेको निर्देशनमा स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको नेपा.शि.५९८ पाठयांशको प्रयोजन पूर्तिको लागि तयार पारिएको **ता.न.पा. भित्रका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको वर्तमान अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र सम्बन्धित तहको निमित्त उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

		हस्ताक्षर
१. अध्यक्षः सह-प्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने	विभागीय प्रमुखः	....
२. सदस्यः सह-प्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने	शोध निर्देशक	....
३. सदस्यः.....................................	बाह्य परीक्षक	....
४. सदस्यः क्याःप्र.राधेश्याम ज्ञवाली	क्याम्पस प्रमुख	....
५. सदस्य	....	....

मितिः २०६८/ /

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि.५९८ पूरा गर्नको निम्ति यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । शिक्षा अन्तर्गतकै शीर्षक समेट्ने उद्देश्यले भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेकाले संस्थागत माध्यमिक तहमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोग शीर्षकमा तानसेन नगरलाई सीमाङ्कन गरी अध्ययन गरिएको हो ।

आजको एक्काइसौं शताब्दीमा वैज्ञानिक आधुनिक शिक्षा प्रणालीका कुरा चलिरहेका बेला अझैँ पनि विद्यालयहरूमा भाषा शिक्षण गर्दा व्याख्यान विधि अँगालिरहेको सन्दर्भमा यो शोधले शिक्षण कार्यमा शैक्षिक सामग्री अपरिहार्य रहेको कुरा बताउने छ । वास्तवमा नेपाली भाषाको शिक्षणको कुरा गर्दा भाषाका सीपहरू (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) को शिक्षण हुनु जरूरी छ । शैक्षिक सामग्रीको उपयोग विना यी चार सीपहरूको शिक्षण हुन नसक्ने र शिक्षण पनि प्रभावकारी नहुने भन्ने कुराको चर्चा चलिरहेको सन्दर्भमा मा.वि. तहमा नेपाली शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका र गर्न सकिने शैक्षिक सामग्रीलाई चर्चाको विषय बनाई शोध तयार गरिएको छ ।

शोध अध्ययनको विषय हो यो तयार पार्ने क्रममा भएको निरन्तर खोज, अध्ययन, विद्यालयको अनुगमन, निरीक्षण, पुस्तकालयसँगको सामिप्यता आदिले अध्ययनलाई खोजमूलक बनाएको छु । सर्वप्रथम शोध प्रस्तावलाई स्वीकृति दिई शोध कार्यको अनुमति दिनु हुने तानसेन बहमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री राधेश्याम ज्ञवाली ज्यू तथा नेपाली भाषा शिक्षण विभाग प्रति आभारी छु । मलाई शोधकार्यमा मार्ग निर्देशन गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा शोध निर्देशक तथा नेपाली भाषा शिक्षण विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरू डा.श्री नेत्रप्रसाद न्यौपानेप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु, उहाँकै सहयोग, सुझाव, उत्प्रेरणामा शोध तयार पार्न सकेको हुँ । त्यस्तै सहयोग सुझाव व्यक्त गर्नुहुने तानसेन बहमुखी क्याम्पसका नेपाली भाषा शिक्षण विभागका गुरू श्री शालिकराम पौडेल ज्यू तथा सम्पूर्ण प्राध्यापक ज्यूहरू प्रति कृतज्ञ छु ।

शाध तयार पार्ने क्रममा सधै प्रेरणा, हौसला, मार्गदर्शन, सहयोग गर्नुहुने त्रि.वि. पाल्पा नेपाली भाषा विभागका उप-प्राध्यापक आदरणीय गुरू टंक पन्थ ज्यू, विद्यालयबाट समय अनुकुल बनाई सहयोग गर्नुहुने न्यू होराइजन उ.मा.वि.तानसेन, पाल्पाका प्राचार्य श्री

डाँसुराम पन्त ज्यू तथा सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण विद्यालयका प्राचार्य ज्यूहरू, शिक्षक तथा प्यारा विद्यार्थीहरूमा धन्यवाद दिन चाहन्छु । छोटो समयमै कम्प्युटर टंकन गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने न्यू होराइजन उ.मा.वि.का कम्प्युटर शिक्षक तथा हितौषी मित्र कमल श्रीस प्रति आभारी छु । अध्ययन गर्न समय प्रेरणा, हौसला दिनुहुने पूजनीय बाबा श्री रामचन्द्र नेपाल र ममतामयी माता श्रीमती मनरूपा नेपाल तथा आदरणीय दाजुहरू र भाउजूहरूमा कृतज्ञ छु । शोध अध्ययनमा लाग्दा विभिन्न विद्यालयहरूबाट सहयोग पुऱ्याउनुहुने वसन्त, तुल्सीराम, महेन्द्र, मोती सरहरू प्रति आभारी छु । साथै आ-आफ्नो क्षेत्रबाट हौसला, प्रेरणा दिई यस अध्ययनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सबैमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०६८/ /

....

शोधार्थी

चतुर्भुज नेपाल

शोधसार

शोधशीर्षक

ता.न.पा. भित्रका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको वर्तमान स्थिति

शोध उद्देश्य

क) नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रयोग हुने शैक्षिक सामग्रीहरूको परिचयका साथै महत्त्वमाथि प्रकाश पार्नु,

ख) तानसेन नगरपालिका स्थित संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको नेपाली भाषा शिक्षण एवम् तिनमा प्रयोग हुने शैक्षिक सामग्रीको वर्तमान स्थिति माथि प्रकाश पार्नु ,

ग) नेपाली भाषा शिक्षण र शैक्षिक सामग्री उपयोगमा देखिएका समस्याहरू पत्ता लगाउँदै त्यस सम्बन्धमा सुझाव र निष्कर्ष दिनु,

शोधप्रक्रिया

प्रस्तुत शोध अध्ययनको उद्देश्य पाल्पा जिल्लाका तानसेन नगरपालिका अन्तर्गत रहेका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको वर्तमान अवस्थाको अध्ययन र विश्लेषण गरी समस्याको पहिचान र उपायहरू पेश गर्नु रहेको छ । यसका साथै नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रयोग हुन सक्ने विभिन्न शैक्षिक सामग्रीहरूको परिचय दिनु र त्यसको महत्त्वबारे स्पष्ट्याउनु पनि यसको उद्देश्य हो । यो शोधपत्र पाँच ओटा अध्यायमा संरचित छ । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा पाल्पा जिल्लाका ता.न.पा. स्थित ७ ओटा संस्थागत माध्यमिक विद्यालय, त्यस तहमा अध्यापनरत नेपाली विषय शिक्षक ९ जना, उक्त विद्यालयका प्रधानाध्यापक ७ जना तथा प्रत्येक विद्यालयका मा.वि.तहमा अध्ययन गर्ने २ जना छात्र र २ जना छात्राका दरले २८ जना विद्यार्थीहरू तथा शोधनिर्देशकका सुझावहरूलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ । जसअन्तर्गत प्राथमिक स्रोतका रूपमा प्रश्नावली फारमबाट प्राप्त अवधारणाहरू समावेश गरिएको छ । द्वितीय स्रोतका रूपमा विभिन्न विद्वान्हरूका प्रकाशित पुस्तकहरू, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, निर्देशिका र विभिन्न शोध ग्रन्थहरू रहेका छन् ।

शोध निष्कर्ष

(क) संस्थागत विद्यालयहरू विद्यार्थीहरूबाट लिइने शुल्कमा भर पर्नुपर्ने भएकाले थोरै विद्यार्थी हुने विद्यालयहरूको आर्थिक अवस्था कमजोर छ । जसका कारण ती विद्यालयमा उचित किसिमले विद्यालयको भौतिक व्यवस्थापन हुन सकेको छैन ।

(ख) विद्यालयमा तालिम अप्राप्त शिक्षकहरू प्रशस्त छन् । उनीहरूमा शैक्षिक सामग्री निर्माण, सङ्कलन र प्रयोग विधि र महत्त्व सम्बन्धी यथेष्ट जानकारी छैन ।

(ग) संस्थागत विद्यालयमा उचित अनुगमन, निरीक्षण नहुँदा शिक्षकहरू शैक्षिक सामग्री निर्माण,सङ्कलन र प्रयोग विधिका सम्बन्धमा कतैबाट राय सुझाव पाउन सकेका छैनन् र शिक्षकहरू अन्योलमा छन् ।

(घ) एकातर्फ शिक्षकहरूको कामको उचित मूल्याङ्कन हुन सकेको छैन, भने अर्कोतर्फ जति सुकै योग्य शिक्षक भए पनि नेपाली भाषा शिक्षकलाई कमजोर शिक्षकको रूपमा हेर्ने परिपाटीले गर्दा नेपाली शिक्षकहरूमा हीनताबोधको भावना उत्पन्न भएको देखिन्छ ।

(ङ) सरकारी विद्यालयका शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गरिए पनि संस्थागत विद्यालयलाई तालिम दिने उचित व्यवस्था छैन ।

(च) शैक्षिक सामग्री निर्माण र खरिदका लागि विद्यालयले बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(छ) लगनशील र परिश्रमी शिक्षकको निष्पक्ष मूल्याङ्कन गरी उनीहरूको मनोबल बढाउन पुरस्कृत गर्ने र आफ्नो जिम्मेवारीबाट बिमुख रहने शिक्षकका लागि दण्ड सजायको व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ ।

(ज) विद्यालयमा शिक्षक निर्देशिकाको अभाव छ । त्यसको व्यवस्था सरकारले गरिदिनु पर्छ ।

विषयसूची

	पृष्ठ नं.
सिफारिस पत्र	क
स्वीकृति-पत्र	ख
कृतज्ञता ज्ञापन	ग-घ
शोधसार	ङ-च
विषय सूची	छ-ञ
तालिका सूची	ट
संक्षेपीकृत शब्दसूची	ठ

परिच्छेद : एक
शोध परिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधको प्रयोजन	१
१.३ समस्या कथन	१
१.४ शोधको उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६. शोधको क्षेत्र र सीमा	३
१.७ शोधको औचित्य	४
१.८ शोध विधि	४
१.९ सामग्री-सङ्कलन विधि	४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद : दुई
नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रयोग हुने शैक्षिक सामग्रीको परिचय

२.१ विषय प्रवेश	६
२.२ शैक्षिक सामग्रीको वर्गीकरण	७
२.२.१ मौखिक सामग्री	८
२.२.१.१ प्रश्नहरू	८
२.१.१.२ उदाहरण	९
२.२.२ श्रव्य सामग्री	९
२.२.२.१ रेडियो	९
२.२.२.२ टेपरेकर्डर	१०
२.२.२.३ ग्रामोफोन	११

२.२.२.४ टेलिफोन ११
२.२.३ दृश्य सामग्री ११
२.२.३.१ पाटीहरू ११
२.२.३.२ प्रक्षेपक (प्रोजेक्टर) १३
२.२.३.३ गोजीतालिका १३
२.२.३.४ पत्तीहरू १४
२.२.३.५ चित्रहरू १४
२.२.३.६ चार्ट १४
२.२.३.७ प्रतिमूर्ति १५
२.२.३.८ तालिका १५
२.२.३.९ पाठ्यपुस्तक १५
२.२.३.१० वास्तविक वस्तु १५
२.२.३.११ चित्रपट्टिका (फिल्मस्ट्रिप) १५
२.२.३.१२ शिक्षण मेसिन १६
२.२.४ श्रव्यदृश्य सामग्री १६
२.२.४.१ चलचित्र १६
२.२.४.२ टेलिभिजन १७
२.२.४.३ भाषा प्रयोगशाला १७
२.२.४.४ नाटकीकरण १७
२.२.५ स्पर्श सामग्री १८
२.३ असल शैक्षिक सामग्रीका विशेषताहरू १८
२.४ शैक्षिक सामग्रीको उपयोगबाट हुने फाइदाहरू १८
२.५ निष्कर्ष १९

परिच्छेद : तीन

ता.न.पा.भित्रका संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा शैक्षिक सामग्री उपयोगको वर्तमान स्थिति

३.१ विषय प्रवेश २०
३.२ शोध विद्यालयहरूको वर्तमान अवस्था २१
३.२.१ भौतिक अवस्था २१
३.२.२ आर्थिक अवस्था २२
३.२.३ विद्यार्थी सङ्ख्याको सापेक्षतामा कक्षाकोठाको अवस्था २२
३.३ नेपाली भाषा शिक्षकहरूको शैक्षिक स्थिति २५
३.४ तानसेन नगरभित्रका संस्थागत विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको उपयोगको स्थिति २७
३.४.१ शोध विद्यालयहरूमा दैनिक प्रयोगका शैक्षिक सामग्री प्रयोगको स्थिति २९

३.४.२ शोध विद्यालयमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्री र तिनको उपयोगको स्थिति २९
३.४.३ शोध विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूको अवस्था ३२
३.४.४ मा.वि. तहको वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विधागत स्वरूप ३३
३.४.५ माध्यमिक तहको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा समेटिएका चित्रहरू ३४
३.५ निष्कर्ष ३५

परिच्छेद : चार
नेपाली भाषा शिक्षण र शैक्षिक सामग्री उपयोगमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू

४.१ विषय प्रवेश ३६
४.२. शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगमा देखिएका समस्याहरू ३८
४.२.१ शैक्षिक सामग्री सम्बन्धि समस्या ३८
४.२.२ आर्थिक पक्षसँग सम्बन्धित समस्या ४०
४.२.३ भौतिक पक्षसँग सम्बन्धित समस्या ४०
४.२.४ तालिमको अभाव ४०
४.२.५ अनुगमन र निरीक्षणको समस्या ४१
४.२.६ उचित मूल्याङ्कनको अभाव ४१
४.२.७ शिक्षकसँग सम्बन्धित समस्या ४२
४.२.८ शिक्षणभार बढी हुने समस्या ४३
४.२.९ विद्यार्थी सङ्ख्या बढी हुने समस्या ४३
४.२.१०परम्परागत शिक्षणको परिपाटी ४३
४.३ समस्या समाधानका उपायहरू ४४
४.३.१ शैक्षिक सामग्री सम्बन्धी समस्याको समाधान ४४
४.३.२ आर्थिक पक्षसँग सम्बन्धित समस्याको समाधान ४५
४.३.३ भौतिक पक्षको व्यवस्थापन ४५
४.३.४ शिक्षक तालिम व्यवस्था ४५
४.३.५ अनुगमन र निरीक्षणमा नियमितता ४६
४.३.६ निष्पक्ष मूल्याङ्कनको व्यवस्था ४६

४.३.७ शिक्षक स्वयंको दायित्त्वबोध ४७

४.३.८ सन्तुलित शिक्षण भारको व्यवस्था ४७

४.३.९ विद्यार्थी सङ्ख्या बढी हुने समस्याको समाधान ४८

४.३.१० परम्परागत शिक्षणको परिपाटीको अन्त्य ४८

४.४ निष्कर्ष ४९

परिच्छेद : पाँच
निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ५०

५.२ सुझावहरू ५२

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

परिशिष्ट

तालिका सूची

तालिका नं	तालिका शीर्षक	पृष्ठ नं.
१	शैक्षिक सामग्रीहरूको वर्गीकरण	७
२	न्यू होराइजन उच्च मा.वि. को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२३
३	पाल्पा आवासीय उच्च मा.वि. को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२४
४	सेन्ट कपितानियो मा.वि. को को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२४
५	वेथल मा.वि. को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२४
६	प्रिपेरेटरी मा.वि. को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२५
७	प्रशान्ति मा.वि. को को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२५
८	वृन्दावन एकेडेमीको को विद्यार्थी सङ्ख्या र कक्षाकोठाको अवस्था	२५
९	नेपाली भाषा शिक्षकहरूको शैक्षिक स्तर	२६
१०	शोध विद्यालयहरूमा दैनिक प्रयोगका शैक्षिक सामग्री प्रयोगको स्थिति	२९
११	शोध विद्यालयमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्री र तिनको उपयोगको स्थिति	३०
१२.	शोध क्षेत्र अन्तर्गतका विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूको अवस्था	३२

संक्षेपीकृत शब्दसूची

संक्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम्.एड्.	मास्टर अफ एजुकेशन
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.सं	गाउँ विकास समिति
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
ता.न.पा.	तानसेन नगरपालिका
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
प्रा.	प्राध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.नि.	विद्यालय निरीक्षक
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
सं.	संस्करण